

Eserleri. 1. er-Risâle. Ebû Hanîfe, Ebû Yûsuf ve Muhammed b. Hasan eş-Şeybânnî gibi ilk Hanefî imamlarının görüşlerinin dayandığı genel ilke ve kuralları testbite yönelik hacmi küçük, kıymeti büyük bir risâledir. Fuat Sezgin'in *el-Uşûl* adıyla kaydettiği bu eser, müstakil olarak ve Debûsi'nin *Te'sîsi'n-nazâr*'ının sonunda Ebû Hafs en-Neseffî'nin her bir kural için zikrettiği örneklerle birlikte (Beyrut, ts., s. 161-175) ve Cebûrî'nin Kerhî'nin usul görüşlerini incelediği *el-Akvâlü'l-uşûliyye li'l-İmâm Ebi'l-Hasan el-Kerhî* adlı eserinin sonunda (Mekke 1989) yayımlanmıştır. 2. *el-Muhtaşar*. Sonraki âlimler tarafından gerek mezhep imamlarının görüşlerinin yorumu gerekse Kerhî'nin şahsî görüşleri konusunda kaynak olarak kullanılan eser (yazmaları için bk. Sezgin, I, 444) Cessâs, Kudûrî, İsbîcâbî, Rükneddin el-Kirmânî ve Ebû Abdullah el-Basîr tarafından şerh edilmiştir (ibnü'n-Nedîm, s. 261; *Keşfû'z-zunûn*, II, 1634-1635). 3. *Şerhü'l-Câmi'i'l-kebîr*. 4. *Şerhü'l-Câmi'i's-şağır*. 5. *el-Câmi'*. Kâtib Çelebi'nin *el-Câmi'u'l-kebîr fî fürrû'ı'l-Haneviyye* adıyla Kerhî'ye nisbet ettiği bu eser (*Keşfû'z-zunûn*, I, 570) ayrı bir eser olabileceği gibi *el-Câmi'u'l-kebîr* veya *el-Câmi'u's-şağır*'e yazdığı şerhlerden biri de olabilir.

Bunların dışında kaynaklarda Kerhî'ye, içecekler ve hurma nebzînin helâlliğyle (ibnü'n-Nedîm, s. 261) Farsça kiraatle namazın câizliği konusunda (Teftâzânî, I, 31) iki eser daha nisbet edilmektedir. Ancak bu konularda yazılmış iki eserin Kerhî'nin öğrencileri arasında yer alan Mu'tezili Ebû Abdullah el-Basîr'ye de izâfe edilmesi (ibnü'n-Nedîm, s. 261), her ikisinin de aynı konularda eser yazmış olduğunu gösterebileceği gibi burada bir nisbet hatasından bahsedilmesi de mümkündür.

BİBLİYOGRAFYA :

İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist*, [baskı yeri yok] 1988 (Dârû'l-mesire), s. 261; Ebû'l-Hüseyin el-Basîr, *el-Mu'temed fî uşûli'l-fîkh* (nşr. Muhammed Hamîdüllâh), Dîmagâk 1384/1964, I, 135, 140, 146, 153, 156; Hüseyin b. Ali es-Saymerî, *Aħbâru Ebî Hanîfe ve aşħâbih*, Beirut 1985, s. 165, 166-172; Hatîb, *Târihi Baġdâd*, X, 353-355; Şîrâzî, *Tabakâtü'l-fukâhâ*, s. 142, 144; Alâeddin es-Semerkanî, *Mîzânü'l-uşûl* (nşr. Abdülmelik Abdurrahman es-Sâ'dî), Bağdad 1407/1987, I, 410, 521; Semâni, *el-Ensâb* (Bârûdî), V, 52; Burhâneddin el-Merginânî, *el-Hidâye*, İstanbul 1986, I, 50; II, 133, 148; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntażam*, VI, 369-370; Yâkût, *Mu'cemü'l-büldân*, IV, 449; İbnü'l-Esîr, *el-Lübâb*, III, 91; Zehebî, *A'lâmu'n-nübelâ*, XV, 426-427; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XI, 224, 225; Kureşî, *el-Cevâhîrü'l-muḍîyye*, I, 164; II, 367, 493-494; III, 49-50, 599-600;

IV, 74, 297; Teftâzânî, *et-Telvîh*, Kahire 1377/1957, I, 31; İbnü'l-Murtazâ, *Tabakâtü'l-Mu'ezîle*, s. 94, 100, 101, 105, 108, 109, 113, 130; İbn Hacer, *Lisânü'l-Mizân*, Beyrut 1971, IV, 98-99; Taşköprizâde, *Tabakâtü'l-fukâhâ* (nşr. Ahmed Neye), Musul 1954, s. 60; Temîmî, *et-Tabakâtü's-senîye*, IV, 420-422; Leknevî, *el-Fevâ'idü'l-behiyye*, s. 108-109; *Keşfû'z-zunûn*, I, 563-564, 570; II, 1634-1635; Sezgin, GAS, I, 444; Hüseyin Halef el-Cebûrî, *el-Akvâlü'l-uşûliyye li'l-İmâm Ebî'l-Hasan el-Kerhî*, Mekke 1989.

H. YUNUS APAYDIN

KERİM

(الكرم)

Allah'ın isimlerinden
(esmâ-i hüsna) biri.

Sözlükte "cömert olmak, iyi, ahlaklı, asil ve değerli olmak" anlamındaki **kerem** (*kerâmet*) kökünden sıfat olan **Kerîm** "yaratılıstan cömert olan, insanın şerefıyla bağıdaşmayan her türlü şeyden arınmış bulunan" demektir. Kerem kavramı Allah'a nisbet edildiğinde "lutuf ve ihsanda bulunma" mânası ağır basar. Ebû'l-Kâsim ez-Zeccâcî kerîm kelimesinin muhtevasını "cömert olan, övgüye lâylîk vasıfları şâhsında toplayan, cezayı gerektiren davranışları affedip suçluyu bağışlayan" şeklinde üç noktada özetlemiştir ve bu anımların Allah için de söz konusu olduğunu söylemiştir (*İştikâku esmâ'illâh*, s. 176).

Kerem kavramı, bazı kiraat farklarının göz önünde bulundurulması şartıyla Kur'ân-ı Kerîm'de on yerde Allah'a nisbet edilmiştir. Kerîm ismi iki âyette rab kelimesiyle bağlantılı olarak kullanılmış, Mü'minûn süresinde yer alan (23/16) "rabbü'l-arşî'l-kerîm" ifadesindeki kerîm lafzını rab kelimesinin sıfatı diye kabul eden kiraate göre bu isim Kur'an'da üç defa Allah'a nisbet edilmiştir (Beyzâvî, III, 182; Bennâ, s. 321). Bir âyette, "kerîm olanlarla mukayese edilemeyecek en üst derecede kerîm" anlamındaki **ekrem** ism-i tafâdîlî ile iki âyette yer alan ve "ikram sahibi" mânâsına gelen (zü'l-)**ikrâm** sıfatı da O'na izâfe edilmiştir. Bunlardan başka Allah lafzi ikram ve tekrîm masdarlarından türeyen dört fiili fâili olarak kullanılmıştır (M. F. Abdülbâkî, *el-Mu'cem*, "krm" md.).

Kerîm ismi hem İbn Mâce hem Tirmîzî'nin esmâ-i hüsna listesinde yer almış ("Du'a", 10; "Da'avâ", 82), diğer hadis rivayetlerinde de zât-i ilâhiyyeye izâfe edilmiştir (*Müsned*, II, 72; Tirmîzî, "Edeb", 41). Hz. Peygamber'in camiye girerken

tekrarladığı dua ve niyaz mahiyetindeki şu ifadesinde ise kerîm "vech" (zât-i ilâhiyye) kelimesini nitelendirmektedir: "İlâhî rahmetten kovulmuş bulunan şeytanın yüce Allah'a, O'nun kerîm olan zâtına ve kadîm olan hükümrانlığına sığınırım" (Ebû Dâvûd, "Şalât", 18). Hadis literatüründe çeşitli fiil kalıplarıyla Allah'a nisbet edilen kerem kavramlarının sayısı oldukça çoktur (Wensinck, *el-Mu'cem*, "krm" md. [V, 560; VI, 1]).

Esmâ-i hüsna'nın şerhiyle meşgul olan âlimler kerîm isminin övgüye lâylîk bütün nitelikleri kapsadığına dikkat çekerler ve bunların başında Allah'ın lutufkârlığı ile affediliciliğinin geldiğini belirtirler. Gazzâlî'nin kerîm ismiyle ilgili olarak kaydettiği mânalar bu konuda söylenenlerin en kapsamlısidır: "Kerîm muktedirken affeden, vaadini yerine getiren, lutfunu umulanın ötesinde gerçekleştiren, kime ne kadar lutufta bulunduğuun hesabını yapmayan, kendisinden başkasına başvurulmasına rizâ göstermeyen, vefasızlığa sitemle mukabelede bulunup dostluğu bozacak bir karşılık vermeyen, kendisine sığınan yüzüstü bırakmayan, aracı ve şefaatçilere muhtaç kılmayan" (*el-Mâķşadü'l-esnâ*, s. 127; krş. Kuşeyî, s. 62-63).

Kerîm ismi, "yergiye sebep teşkil eden özelliklerden münezzeh olup övgü nitelikleriyle vasıflanma" mânâsına alındığında zâtî, "lutuf ve ihsanda bulunma, affedip bağışlama" anlamı göz önünde bulundurulduğunda ise fiili isimler grubuna girer. Kerîm alî, kuddûs, hamîd gibi zâtî ve afîv, gafûr, halîm gibi fiili isimlerle anlam yakınlığı içinde bulunur.

BİBLİYOGRAFYA :

Râğıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, "krm" md.; İbnü'l-Esîr, *en-Nihâye*, "krm" md.; *Lisânü'l-Ārab*, "krm" md.; Wensinck, *el-Mu'cem*, "krm" md. (V, 560; VI, 1); M. F. Abdülbâkî, *el-Mu'cem*, "krm" md.; *Müsned*, II, 72; Ebû Dâvûd, "Salât", 18; İbn Mâce, "Du'a", 10; Tirmîzî, "İmân", 11, "Edeb", 41, "Da'avâ", 82; Zecâcî, *Tefsîrü esmâ'illâhi'l-hüsna* (nşr. Ahmed Yûsuf ed-Dekkâk), Beyrut 1395/1975, s. 50-51; Ebû'l-Kâsim ez-Zecâcî, *İştikâku esmâ'illâh* (nşr. Abdülhüseyin el-Mübârek), Beyrut 1406/1986, s. 176; Hattâbî, "Se'nü'd-du'a" (nşr. Ahmed Yûsuf ed-Dekkâk), Dîmagâk 1404/1984, s. 70-71, 103-104; Ebû Abdullah el-Hâfirî, *el-Minhâc fî şu'abi'l-îmân* (nşr. Hâfirî M. Fûde), Beyrut 1399/1979, I, 201; İbn Fürek, *Mücerredü'l-Makâlât*, s. 46; Abdülkâhir el-Bağdâdî, *el-Esmâ' ve's-şifât*, Kayseri Râşîd Efendi Ktp., nr. 497, vr. 161°-162°; Kuşeyî, *et-Taħbir fi't-tezkîr* (nşr. İbrâhim Besyûnî), Kahire 1968, s. 62-63; Gazzâlî, *el-Mâķşadü'l-esnâ* (Fazluh), s. 127, 133, 174; Ebû Bekir İbnü'l-Ārabî, *el-Emedü'l-lâksâ*, Hacı Selim Ağa Ktp., nr. 499, vr. 47°-50°; Fahreddin er-Râzî, *Le-vâmi'u'l-beyyinât* (nşr. Tâhâ Abdürârafî Sa'dî).

KERİM

Beyrut 1404/1984, s. 277-279; Beyzâvî, *Envârû'l-tenzil*, Beirut 1410/1990, III, 182; Heysemî, *Mecmâ'u'z-zevâ'îd*, Beirut 1967; Bennâ, *İt-hâfû fuzalâ'î'l-beşer* (nşr. Ali Muhammed ed-Debbâ'), Kahire 1359, s. 321.

BEKİR TOPALOĞLU

KERİM HAN ZEND

(کریم خان زند)

(ö. 1193/1779)

İran'da hüküm süren
Zend hânedanının kurucusu
ve ilk hükümdarı
(1751-1779).

Babası, Lurlar'a bağlı Zend kabilesinin Zend-i Begîle koluna mensup Înâk Han'dır. Yetişmesi ve kabilenin başına geçmesine kadarki hayatı hakkında bilgi yoktur. Afşarlar tarafından anayurtları olan Zağros dağlık bölgesindeki Hemedan'la İsfahan arasında bulunan Melâyir civarından Kuzey Horasan'daki Ebîverd'e sürülen Zendler, Nâdir Şâh'ın öldürülmesinin ardından Kerim Han'ın liderliği ele aldığı sıralarda eski yerlerine dönmüşlerdir.

Başlangıçta Kerim Han ilk karşısına çıkan Bahtiyâriler'le anlaşmış ve İsfahan şehrinde Vali Ebû'l-Feth ve Bahtiyârî Ali Merdan Han ile üçlü bir yönetim kurmuştur. Safevî hânedanına mensup sekiz yaşındaki Ebû Tûrâb'ın III. İsmâîl Şah adıyla tahta çıkarılmasını destekleyen Kerim Han üçlü yönetimin bir kumandanı olarak Hemedan'ı zaptetti ve Tahran'a doğru ilerledi. Ancak bu sırada Ali Merdan Han'ın yaptıkları antlaşmaya aykırı davranışları üzerine 1751 yılının Ocak ayında İsfahan'a dönerek duruma hâkim oldu. Arkasından da yanında yer alan III. İsmâîl'e vekâleten yönetimin başına geçti; Zend ileri gelenlerini çeşitli idarî kademe'lere tayin ederek "vekil" unvanıyla Fars ve Irâk-ı Acem bölgelerinin kontrolünü ele geçirdi.

Kerim Han'ın önüne çıkan ikinci rakip Kaçarlar'dır. İlk defa onları Esterâbâd'da kuşattığı zaman yardımlarına gelen müttefikleri yüzünden geri çekilmek zorunda kalmıştı. O sıralarda Azerbaycan'daki Galzay Afgan lideri Âzâd Han'ın topladığı güçlerle bölgeyi hâkimiyeti altına almaya başlaması Kerim Han için yeni bir tehdit oluşturdu; onlarla yaptığı iki çatışmada yenilerek zor durumda kaldı. Âzâd Han'ın Urmîye'ye dönmesinin ardından Kerim Han'ın İran'da duruma hâkim olabilmesi için önündeki tek engeli teşkil eden Kaçarlar'ı devre dışı bırakması gerekiyordu.

Kerim Han Fars bölgelerini kontrolünde tutarken rakibi Kaçar Muhammed Hasan Han da Mâzenderan ve Gilân'da hâkimiyet kurmuştur. Kerim Han Kaçarlar'a karşı harekete geçtiye de arka arkaya iki ağır yenilgiye uğradı ve Şîraz'a geri dönmek zorunda kaldı. Bunun üzerine Kaçarlar İsfahan'a girdiler ve oradan da Şîraz'a doğru ilerlediler. Ancak Azerbaycan taraflarında Âzâd Han'ın harekete geçtiğini duyunca tekrar İsfahan'a yöneldiler ve Urmîye'de yaptıkları savaşla Âzâd Han'ın hâkimiyetine son verdiler. Kerim Han onları bu mücadelelerinden faydalananarak Şîraz'da otoritesini kuvvetlendirmeye çalıştı. 1758 Martında Kaçar Muhammed Hasan Han bir defa daha Şîraz'ı kuşatma altına aldı. Ancak Kerim Han erzak bakımindan iyi hazırlık görmüştü ve ayrıca kalede yapılan hurûc haraketleri Kaçarlar'ı zor durumda bıraktı. Kaçar ordusundaki Özbek ve Afgan askerlerinin ayaklanması ise kuşatmanın sonunu getirdi.

1758 yılında Kerim Han'ın ordusu bu defa Kaçarlar'ı ağır bir yenilgiye uğrattı ve Muhammed Hasan Han öldürülerek başı Tahran'a gönderildi. Safevî Hükümdarı III. İsmâîl'i tekrar kendi yanına alan Kerim Han, Tahran'da yapılan geleneksel Nevruz kutlamaları sırasında Şâh III. İsmâîl'in vekili olduğunu resmen ilân etti ve bundan kısa bir süre sonra da Horasan hariç bütün İran'da hâkimiyet sağladı. Bu arada gerek dışarıda gerekse saray içinde kendisine karşı girişilen hareketlerden zamanında haberdar olarak buluları önledi. 1765'te Şîraz'a yerleşen Kerim Han on dört yıl boyunca burada oturdu ve şehri imar etti. Bugün mevcut tarihî yapıların on altısı onun zamanında inşa edilmişdir; bunların çoğu ad olarak onun bir hânedan kurmasına rağmen vazgeçmediği "vekil" unvanını taşımaktadır: Mescid-i Vekîl, Bâzâr-ı Vekîl ve Hamâmâ-i Vekîl gibi.

Kerim Han Zend, İran'da yönetimi ele geçirdikten sonra Basra körfezi çevresinde ticâri kolonileri bulunan İngilizler'le daha yakın ilişki kurdu ve 1763'te İngiliz Doğu Hindistan Şirketi'ne ticâri imtiyazlar veren bir antlaşma imzaladı. Kerim Han'ın Osmanlılar'la olan temasları ise her iki devlet arasında başlangıçta evelki antlaşmalara bağlı bir nitelik taşıyordu. Önceleri Osmanlı Devleti Kerim Han'a güven duyuyordu; bundan dolayı onun hükümdarlığı I. Abdülhamid tarafından resmen tanınmıştı. Abdülhamid tahta çıktığı zaman (1774) cülûsunu bildirmek üzere ünlü şair Sünbulzâde Vehbi'yi Şîraz'a elçi olarak gönderdi. Ancak Osmanlılar'a bağlı Babanoğulları arasındaki ihtilâf yüzünden ilişkiler bozuldu. 1776'da Kerim Han'ın kardeşi Sâdîk Han Basra'yı ele geçirdi. Bunun üzerine aynı yıl İran'a karşı savaş ilân edildi. 1777 Nisan - Mayıs ayında bir Osmanlı kuvveti İran'a girip Sâdîk Han'ı bozguna uğrattı. Bu şekilde sînir boylarında karşılıklı saldırılar başladı. Kerim Han, Osmanlılar'a karşı Ruslar'la 1778'de bir ittifak yaptı. Fakat bu ittifak onun ertesi yıl ölümyle sonuçsuz kaldı. Basra ise ancak Kerim Han'ın vefatından sonra yeniden Osmanlı idaresine alındı.

13 Safer 1193'te (2 Mart 1779) attan düşerek öldüğünde yetmiş seksen yaşlarında olan Kerim Han'ın naaşı önce sarayında toprağa verildiyse de daha sonra başka yerlere taşındı; bu yüzden son defa nereye gömüldüğü bilinmemektedir. Halen Şîraz'daki Kal'a-i Ferheng'de ona ait olduğu söylenen boş bir mezâr bulunmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

- BA, *MD*, nr. 166, s. 371; nr. 174, s. 48, 49; nr. 178, s. 3-4; BA, *Nâme-i Hümâyûn*, nr. 9, s. 89, 90; *Şem'dânîzâde, Müri't-tevârîh* (Aktepe), III, 45; Abdürrezzâk Bîg Dünbûl, *Tecrîbetü'l-âhrâr ve tesliyetü'l-ebrâr* (nşr. Hasan Kâdi Tabâtabââ), Tebriz 1350 hş./1971, II, 6, 11, 15, 36-42; Cevdet, *Târih*, I, 341-343; II, 54, 305; Browne, *LHP*, IV, 139-144; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, IV/1, s. 455-463; E. A. Grantovskyi, *Târih-i İrân ez-Zamân-i Bâstân tâ İmrûz* (trc. Keyhüsrev-i Kışâverzî), Tahran 1359, s. 295-304; J. R. Perry, *Kerim Khan Zand A History of Iran: 1740-1779*, Chicago 1979; a.mlf., "The Mamluk Paşalık of Baghdad and Ottoman-Iranian Relations in The Eighteenth Century", *Studies on Ottoman Diplomatic History* (ed. Sinan Kuneralp), İstanbul 1987, I, 59-70; a.mlf., "The Zand Dynasty", *CHir*, VII, 63-103; Mehdi Bâmdâd, *Şerh-i Hâl-i Ricâl-i İrân der Karn-i 12 ve 13 ve 14 Hicri*, Tahran 1371 hş., III, 168-175; Cl. Huart, "Kerim Han Zend", *IA*, VI, 588-589; A. H. Zarrinkoob, "Kerim Khan Zand", *EI²* (Ing.), IV, 639-640.

RIZA KURTULUŞ

Kerim Han
Zend